

NECATİ ÖNER'İN DİL HASSASİYETİ

Şerefettin ADSOY¹

Geliş: 20.07.2019 / Kabul: 12.12.2019

DOI: 10.29029/busbed.594663

Öz

Kendi başına yaşama imkânına sahip olmayan insan toplum içerisinde yaşamak durumundadır. Bu yüzden insan için sosyal bir varlıktır ifadesi kullanılmaktadır. Toplum içerisinde toplumla beraber sosyalleşen birey, bu sosyalleşme süreci içerisinde gerek kendisine gerekse topluma yönelik birçok önemli etken işlevsel durumdadır. Bu önemli etkenlerden biri de dildir. Oluşan toplumun birlik ve beraberliğiyle beraber devamının sağlanmasında önemli bir fonksiyona sahip olan iletişimin gerçekleşmesi dille sağlandığı gibi topluma dâhil olan bireyin kendi varlığını ortaya koyup ifade etmesi de dil vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Ayrıca gerek toplumun gerekse bireyin sahip olduğu imkânların sağlıklı bir şekilde geliştirilerek değerlendirilmesi de büyük oranda dile dayanmaktadır. Zira düşünsel, bilimsel ve kültürel gibi konularda yapılacak her türlü etkinlik bir şekilde dile dokunmak durumundadır. Dolayısıyla tarafların herhangi birinde meydana gelen değişiklik diğerini de bir şekilde etkilediğinden gerçekleşecek bu farklılıkta aralarında bir paralellik söz konusudur. Bu yüzden dil, düşünce, kültür ve bilimsel gelişmeleri tam anlamıyla birbirinden ayırmak ya da birbirinden bağımsız bir şekilde ele alarak değerlendirmek sağlıklı bir durum arz etmeyecektir. Dil, zihnin aynası olarak kabul edildiği gibi dil ile düşünce adeta bir kâğıdın iki yüzü gibidir. Biri diğerinden ayrılmadığı gibi ikisini birbirinden ayrı ele almak da mümkün değildir. Dil ve düşünceye bağlı olarak ortaya çıkan kültürü de bunlar olmaksızın temellendirmek mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Necati Öner, Dil, Düşünce, Kültür, Öğretim, Eğitim.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimler/Mantık Bilim Dalı, sadvan885@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0947-0458>.

NECATİ ÖNER'S LANGUAGE SENSITIVITY

Abstract

Human, who is a creature that does not have the opportunity to live on their own, have to live in society. For this reason, it is defined as a social being. Being socialized in the society, many important factors are functional for it and the society. One of these important factors is language. The realization of communication, which has an important function in ensuring the continuity of the formed society together with unity and solidarity, is ensured through the language as well as the expression of the individual involved in the society by expressing its own existence. In addition, the healthily evaluation both the society and the individual's opportunities is largely based on language. Because all kinds of activities such as intellectual, scientific and cultural issues have to touch the language in some way. Therefore, since the change in one of the parties affects the other in some way, there is a parallelism between the differences. Therefore, it will not be healthy to separate the language, thought, culture and scientific developments completely or to evaluate them independently. Language is considered as the mirror of the mind, and thought with language is like two sides of a paper. One cannot be separated from the other, nor is it possible to treat the two separately. It is not possible to justify the culture that emerges based on language and thought.

Keywords: *Necati Öner, Language, Thought, Culture, Teaching, Education.*

Giriş

Aristoteles'in *zoon-politikos* dediği ve İslâm düşüncesinde de *el-medeni bi't-tab* olarak tabir edilen insan, sosyal bir canlıdır. Yani insan toplum içerisinde yaşamak durumunda olduğundan sosyal bir varlık olarak kabul edilmektedir. Toplum içerisinde sosyalleşme sürecine dâhil olan birey, bu sürecin sağlıklı gerçekleşmesi adına, toplumla bir bütünlük içerisine girmesi gerektiği gibi aynı zamanda kendi varlığını da ortaya koyması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi de ancak dille mümkündür. Dolayısıyla dil, toplumun bir arada bulunup varlığını devam ettirmede hayati önem arz ettiği gibi bireyin kendi varlığını ortaya koyup ifade etmesinde de önemlidir. Ayrıca gerek toplumun gerekse bireyin sahip olduğu imkânları sağlıklı bir şekilde geliştirerek değerlendirmesi de büyük oranda dile dayanmaktadır.

Toplumun sağlam ve güçlü olması sahip olduğu güçle paralellik arz ettiği bilinen bir gerçektir. Toplumun, özellikle, manevi yönden güçlü olması, kendisini kendisi yapan değerlerin kendi bünyesinde barındırdığı fertlerde yaşanmasıyla gerçekleşmektedir. Söz konusu değerlerin nesilden nesile geliştirilerek yaşanması ancak, bir milleti özgün kılan unsurların canlılığıyla mümkün olur ki bunların başında gelenlerden biri de dildir. Zira dil bir taraftan, milleti oluşturan fertleri bir arada tutan değerlerin ifade aracı olurken diğer taraftan da düşüncenin gelişip somuta dönüşmesinde etkin rol oynamaktadır. Dolayısıyla bir milletin sahip olduğu öz diliyle bilinç ve zihniyeti arasında güçlü bir ilişki söz konusu olduğu gibi her türlü bilim ve teknolojik gelişme düşünceye dayalı olarak gerçekleştiğinden, milletin refah seviyesinin gelişerek ilerlemesinde de dil ciddi bir rol üstlenmektedir.

İnsanın, yoğun çabalar sonucunda ulaştığı varlığı tanıyıp anlama, bilim ve tefekkür, ihtiyaçlarını karşılama gibi hususlar bir dille ifade edildiğinde ancak varlık kazanabildiği gibi değer kazanması da yine ancak dille mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla dille ifade edilmeyen hiçbir düşünce etkili bir değere sahip değildir. Ayrıca dil herhangi bir düşüncenin ifade edilmesinde etkili olduğu gibi onun oluşum ve gelişiminde de etkindir.

Kısaca toplumun, varlığını sürdürmesi, gerektiği gibi güçlü, sağlıklı bir millet olabilmesi ancak milli dilin zengin, gelişmiş ve her türlü zihinsel faaliyetlere açık ve elverişli olmasıyla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda biz de bu çalışmada Necati ÖNER'in dile dair ortaya koyduğu hassasiyetini ele alacağız.

1. Dil

İnsan ilk defa karşılaştığı durum veya nesneyi ilkin anlamlandırmaya çalışır. Ardından da o anlamı çağrıştırmaya için adlandırır. Dolayısıyla bu durumda dili, insanoğlu tarafından bilinçli olarak meydana getirilmiş, toplum-sallaşmış bir semboller sistemi olarak tanımlamak mümkündür (Öner, 2013: 59).

İnsan, varlığından haberdar olduğu şeyi tek tek adlandırmakla kalmayıp, ortak özelliklerinden yola çıkarak söz konusu tikelleri içine alacak şekilde tümel kavramlar oluşturur. Bireyleri hayal etmek, yani zihinde bir izlenim oluşturmak mümkündür, ancak izlenimler arasında bağ kurabilmek veya izlenimleri ele alıp değerlendirebilmek için onları mutlaka bir üst kavramla ilişkilendirmek durumundadır. Ali'nin izlenimi zihinde canlandırılabilir, ama insanın izlenimini meydana getirmek mümkün değildir. Bu yüzden tümel bir kavramın izlenimini oluşturmak imkânsızdır. Fertler tümel kavram bağlamında bir araya gelerek bir sınıf oluşturur. İnsan düşünme eylemini de bu sınıfları temsil eden kelimeler

aracılığıyla gerçekleştirir. İşte bu yüzden dil düşünme için zorunlu bir şarttır (Öner, 2013: 64).

Anlamlandırmadan sonra gerçekleşen adlandırma, adeta, bir şeyi hiçten çıkarıp var oluşa çağırarak olduğundan henüz adlandırılmamış herhangi bir şeyin varlığı, insan açısından tamamlanmış değildir. Adlandırılması tamamlanmış bir varlık artık, taşıdığı anlamla topluma mal olup kolektif bilincin etkisi ile toplumun bireyelerine kendisini kabul ettirir. Dolayısıyla dil, kendisini konuşan toplumun dünya görüşünü içerdiğinden söz konusu toplumun fertleri sahip oldukları dilin penceresinden varlığa bakarlar. Bu yüzden dil bir milleti millet kılan öğelerin başında gelir.

Georges Gusdorf, kelime ve varlık ilişkisini, “Adlandırmak hiçten çıkarıp varoluşa (*existence*) çağırmaaktır. Adlandırılmamış olan hangi tarzda olursa olsun mevcut (*exister*) olamaz” (Uygur, 2013: 46) şeklinde değerlendirir. Adlandırma varoluşta bir hakkı beyan etmektedir. Varlıkların var olduğunu gösteren kelimeler aynı zamanda ilişkileri de tanımlayarak dünya düzeni hakkında veri sunmaktadırlar.

Var olanların içinde bulunduğu düzen ve sistem gibi, onları temsil eden kelimeler de bir dil sistemi içerisinde bulunur. Bu sistem var olanlarla uyumluluk arz etmektedir. Kelime aileleri karşıladıkları anlamları itibarıyla varolanların cins-tür ilişkilerinin anlaşılır kılınmasına yardımcı olur. Aynı kökten gelen kelimeler, birbirine yakınlıklarından dolayı bir aile oluşturduğu gibi var olanların yakınlığı ile de uyumlu olmalıdır. Bu düzene uygun kelimeler doğru çağrışım yaptırır, düzene göre uygun olmayan kelimeler ise, yanlış kelimelerdir ve yanlış çağrışım yaptırır ve yanlış düşünmeye sebep olabilir.

Bilinmeyeni bilinen alana taşımaya sağlayan düşünmenin yönü, varlığın düzeni içerisinde gerçekleşmektedir. Bilinmeyeni kavrama, varolanların sistemi içinde yakınlık sırasına göredir. Bu süreçte zihnin fonksiyonlarından çağrışım en önemli rolü oynar. Kelimelerin yaptırdığı çağrışım düşünmenin ufkunu açar. Çağrışım da kelime ailesi içinde olur. Bu bağlamda dilin temelini kelimeler oluşturduğundan kelimeler ne kadar kullanışlı ve açık olursa zihin de o kadar iyi işler. Dolayısıyla bir dilin kelimeleri ne kadar açık ve anlaşılır olursa o dille düşünce yaratmaları da o kadar sağlıklı olur (Akarsu, 1998: 31).

Bir dilin yeni düşünceler elde etmeye elverişli olması, kelimelerin doğru çağrışım yaptırabilmesine bağlıdır. Bir kelimenin doğru çağrışım yaptırabilmesi de o dile ait olması ile mümkün olur. Bir toplumda oluşan dil artık o toplumun malı olduğundan sözcüklerin delalet ettiği kavramların içeriğini oluşturan

bilgilerin kaynağı da anonim olmaktadır. Buna bağlı olarak, her milletin kendisine ait farklı bir dünya görüşü vardır (Öner, 2013: 49) sözü, milletin dilinin ifade ettiği kavramların içeriğinin o topluma hâkim olan değerlerin hâkim olduğu tutuma göre oluştuğu anlamına gelmektedir. Düşünce ve duygular dille ifade edildiğinden ortak olarak kullanılan dil birlikte yaşayanların adeta harcı gibi olmaktadır. Bir diğer ifade ile dil, onları bir arada tutan en önemli bağ olmaktadır. Fransız düşünür J. Chevalier, “Bir milletin dili o milletin ruhudur. O milleti yıkmak için önce onun ruhunu yıkmak lazımdır.” der (Öner, 2013: 79). Bu anlamda millî dil bir milletin olmazsa olmaz varlık şartı olmaktadır. Dolayısıyla bir toplumda dilin, fertler arasında iletişimi sağlamak ve derin düşünce (*tefekkür*)’nin gerçekleşmesine imkân sunması gibi iki işlevinin var olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sosyal bir varlık olan insan mutluluğu ve arzu edilen yaşamı ancak toplum içerisinde edinebilir. Bu da toplumun kendi varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirmesine dayanmaktadır. Toplumun varlığını devam ettirmesi de sahip olduğu imkânları elverişli şekilde kullanarak kendisini geliştirmesiyle mümkün olur. Bu türden bir gelişimde de en önemli fonksiyonu bilim ve tefekkür üstlenmektedir. Bilim ve tefekkür de işlevini gereği gibi gerçekleştirebilmek için zengin ve gelişmiş bir dile ihtiyaç duymaktadırlar. Bu alanlarda yaratıcı düşünme ise ancak anadille mümkün olur. Bu zorunluluğu Alman dil bilimcisi Wilhelm von Humboldt, “Bir milletin, ancak kendi dilinin gelişmesi gerekli bir dereceye ulaştığı zaman büyük ve dâhiyane bir düşünce etkinliği meydana gelebilir” (Öner, 2013: 79) şeklinde dile getirmektedir.

Anadili gelişmemiş olan bir ülkede yaratıcı düşünmenin ürünü olan bilim ve tefekkürün gelişip yayılmasında büyük güçlükler çıkar. Böyle bir ülkede ancak yabancı bir dil vasıtasıyla fikir nakilleri yapılır, o dilde elde edilen ürünlerden faydalanılır, fakat dünyadaki fikir seviyesine katkıda bulunulamaz. Bu da medeniyet alanında daima arka planda kalmaya mahkûm olmayı kaçınılmaz kılar (Öner, 2013: 81). Bir diğer ifade ile bilim ve tefekkürün varlığı ve gelişmesi ile o toplumun dili arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Gelişmiş bir bilim ve tefekkür ancak zengin ve gelişmiş bir dille imkân bulur. Diğer taraftan bilim ve tefekkürün gelişmesine paralel olarak da yeni kavramlar elde edilir ve bunları ifade için yeni kelimelere ihtiyaç duyulur. Dil bilim ve tefekkürün aktarılmasında aracılık yaparken, bilim ve tefekkür de dilin zenginleşmesine imkân vermektedir.

2. Dil-Düşünce İlişkisi

Yukarıda da belirtildiği gibi dil, bilinçli olarak meydana getirilmiş, toplum-sallaşmış bir semboller sistemidir. İnsan ancak bu vasıta ile duygu ve

düşüncelerini muhataplarına aktarabilir (Öner, 2013: 59). Bir diğer ifade ile dil, düşünceyi taşıyan bir taşıt olmakla beraber içinde düşünceyi barındıran bir kaptır aynı zamanda.

Düşünme, insanın hüküm verme, akıl yürütme, seçme, açıklama yapma, mukayese etme gibi fiilleri gerçekleştirmekle zihnin bütün faaliyetlerini kapsar (Öner, 2013: 59). Bu bağlamda düşünmenin temeli, soyutlama, temsil, zihni işlemleri yapabilme ve semboller oluşturabilme gibi becerilere dayanmaktadır.

Dil bilimcisi Ed. Sapir'in "Diller düşüncemizi kuşatan elbise gibidir" ifadesinde dile getirdiği gibi düşünme ile dil adeta birbirinden ayrılmaz ikilidir. Necati Öner, dil ve düşünce arasındaki bu yakın ilişkinin yoğun tartışmalara yol açtığını ve bu tartışmaların da genel itibariyle şu sorular etrafında gerçekleştiğini ifade etmektedir:

- Dil mi önce düşünme mi?
- Biri diğerinin sebebi mi?
- Her ikisi birlikte ortaya çıkan bir olgu mu?
- Dil yalnız bir aktarma aracı mıdır, yoksa düşünmenin oluşmasında da rol oynar mı?
- Dilsiz düşünme olur mu?

Bu sorular çerçevesinde gerçekleşen tartışmaları Öner üç grupta toplamaktadır:

- a- Düşünceyi yaratanın dil olduğunu kabul edip dil olmadan düşünmenin olamayacağını ileri sürenler,
- b- Dil olmadan da düşünmenin gerçekleşebileceğini kabul edenler,
- c- Dil ile düşüncenin aynı şeyler olduğunu söyleyenler,

Ortaya çıkan bu farklı yaklaşımları ayrı ayrı ele almak gerekirse:

- a- *Dil olmadan düşüncenin olamayacağını ileri süren düşünürler düşünce dil aracılığıyla hayatiyet bularak varlık sahasında kendisine yer edinebildiğini ileri sürmektedirler.*

Humboldt dili düşüncenin bir âleti olarak görmeyip düşünceyi yaratan şey olarak değerlendirmektedir. Bir diğer ifade ile ona göre dil, sadece bilinen hakikatleri tasvir eden bir araç olmayıp, bilinmeyeni keşfeden anlamında düşünce yaratan bir alet olduğuna işaret etmektedir.

Nermi Uygur'a göre, İnsan düşünme eylemini gerçekleştirmek için dile ihtiyaç duyar, dil olmayınca düşünme de olmaz. İnsan düşünmesi hiçbir zaman

dil dışında gerçekleşme olanağı bulamaz. Düşünme dilde dil aracılığıyla olup biter (Uygur, 2013: 45).

b- Dil olmadan düşünmenin olabileceğini ifade eden düşünürler ise kelimesiz veya imajsız düşünmenin mümkün olduğunu iddia ederler.

Psikolog Norman L. Munn, “Lisan olmadan akıl yürütme mümkündür. Hayvanlar üzerinde yapılan deneyimlerden bunu belirten misaller vardır. Lisan varken dahi düşünmenin bir kısmı lisansal değildir. Örneğin ismi bulunmayan şeyler hakkında düşünebiliriz. Bu durumda düşündüğümüz şeyin bizde görsel veya başka neviden bir imajı bulunur (Öner, 2013: 60-61).

Rus psikolog L.S. Vygotski, insanın ontogenes ve philogenes olgusu yani dilin ve zihnin doğuşu dikkate alındığında, düşünmenin gelişmesi sözün gelişmesinden önce olduğu gibi başlangıçta düşünme ve dilin yolları da birbirinden farklıdır. Fakat bunlar belli bir noktada rastlaşarak bir birlik oluştururlar (Öner, 2013: 62).

c- Dil ve düşüncenin aynı şey olduğunu ileri süren düşünürler ise bu ayrıyetten dolayı ikisini birbirinden ayırmanın mümkün olmadığını dile getirmektedirler.

Hamann, dil ile düşünceyi aynılaştırır. Ona göre akıl kendi içinde kapalı, soyut bir şey değildir. Akıl anlama süreçlerinin bütününden ibaret bir şeydir, ama anlama dediğimiz şey de ancak dille gerçekleşebilir. Dolayısıyla Hamann’a göre dil olmasaydı akıl da olmazdı.

Ferdinand de Saussure, dil ve düşünme bir kâğıt yaprağının iki yüzü gibidir. Aynı zamanda, arka yüzünü kesmeden ön yüzü kesilemez. Bu yüzden insanın düşünmesi hiçbir zaman dil dışında gerçekleşme olanağı bulmaz. Bir diğer ifade ile dil ve düşünme bir kâğıt yaprağının iki yüzü gibi olup arka yüzü kesilmeden ön yüzü kesilemez. Dil ve düşünmenin birbirine olan öncelik ve sonralığı noktasında her ne kadar farklı yaklaşımlar sergilense de bu iki sürecin sıkı bir ilişki içerisinde olduğu tartışılmazdır.

Bütün bu farklı yaklaşımlar ışığında Necati Öner, “Dili aklî bir semboller sistemi olarak kuran akıldır. Bu açıdan bakınca düşünmenin önceliğini kabullenmek en mantıkî olandır. Dil oluşunca düşünme ile öyle bir işbirliği içine girmiş olmaktadır ki, âdeta bir birlik oluşturmuş gibidirler” (Öner, 2013: 60) açıklamasında bulunmaktadır.

Düşünme var olanlar arasında bağ/bağlar kurmadır. Bu eylem bizzat var olanların kendileriyle değil zihinde onları temsil eden kavramlar ile

gerçekleştirilir. Dolayısıyla var olanın kavramı elde edildiğinde ancak tanınmış olmaktadır. İnsan var olanlardan tanıyıp anlamlandırıldığına ad kor. Böylece adlar, yeni kelimeler var olanların yerini alır. İşte bu adlar dili oluşturur. O halde dil zihindeki kavramları dolayısıyla var olanları temsil eder (Öner, 2013: 63).

Yeni şeyler ortaya koymak ancak yaratıcı düşünmeyle mümkün olmaktadır. Bir diğer ifade ile yaratıcı düşünme, bilinmeyen dünyasına girerek bilinenler alanını genişletmektir. Yaratıcı düşünmenin gerçekleşmesi de sezgi gücü, bilgi birikimi, uygun yöntem ve dil gibi öğelerin varlığı ile mümkün olmaktadır. Bu eylemde dilin rolü şudur:

Düşünme bir zihin fonksiyonu olup zihne çağrılan kavramlar ve bu kavramlar aracılığıyla oluşturulan yargılar arasında bağlar kurularak sonuçlar elde edilir. Ulaşılan bu sonuç yeni bir bilgi olmakla beraber bu işlem aynı zamanda bir akıl yürütmedir. Bu çerçevede, gerçekleştirilen her araştırma bir akıl yürütmeler zincirini teşkil etmektedir. Bu yüzden düşüncenin temelinde kavram yer almaktadır. Her bir kavram bir varolanı temsil ettiği gibi anlamı da o varolanın ne olduğu anlamına gelmektedir. Ulaşılan yargının anlamını ise süreçte kullanılan kavramlar belirlemektedir. Bu yüzden, ulaşılan düşüncenin nitelik ve boyutunu akıl yürütmelerde dikkate alınan kavramların taşıdıkları anlamlar belirlemektedir. Bir kavramı, şayet, kendisinden farklı bir kavramı da çağrıştıran bir kelime karşılıyorsa düşünme sürecinde savrulma ve sapmalar olur. Bu durumda düşünme sonucunda ulaşılabilecek sonuç sağlıklı olmaz. Zira isteneni vermeyebilir. Bir mesele üzerinde mülahazada bulunurken, söz konusu mesele ile ilgili kavramı ifade eden kelime, bunun dışında farklı bir kavramı da karşılıyorsa veya çağrışıyorsa düşünme seyrinde sapmaların meydana gelmesine sebep olmakla beraber asıl amaca ulaşmada da sorun oluşturur. Bu, yaratıcı düşünme veya yeni bilgiye ulaşma sürecinde hayati önem arz etmektedir (Öner, 2009: 3).

Dil, düşünmenin ortaya çıkmasını sağlar, onu açıklar ve düşünme alanının genişlemesini yani var olanlara daha fazla nüfuz etmesinde en büyük etken olur. Bir diğer ifade ile dil, düşüncenin yalın bir aracı olmanın ötesinde düşüncüyü yaratan bir şeydir. Öyle ki dilin yapısıyla diğer bütün entelektüel etkinliklerin başarısı arasında açık bir ilişki söz konusudur. Dil filozofu Humboldt, “Bir milletin, ancak kendi dilinin gelişmesi gerekli bir dereceye ulaştığı zaman büyük ve dâhiyane bir düşünce etkinliği meydana gelebilir” (Akarsu, 1998: 33) der. Bu bağlamda, yaratıcı düşünmenin yabancı dilden ziyade anadille gerçekleştiğine düşünce tarihi şahitlik etmektedir (Öner, 2013: 25). Çağrışım yaptırmayan kelimelerle dolu bir dille yaratıcı düşünme yapmak imkânsız gibidir.

Diller birbirlerinden sadece dil işaretleri, yani sesler, kelimeler ile ayrılmazlar; kazandırdıkları dünya görüşleri bakımından da farklılıklar gösterirler. Humboldt ve Porzag gibi dil filozofları, dillerin fertlere farklı dünya görüşleri kazandırdıklarını ve farklı düşünce tarzları verdiklerini ifade etmektedirler (Akarsu, 1998: 56-57). Dolayısıyla dilin sağladığı imkânlarla sınırlandırılmış olmalarından dolayı farklı iki dili konuşanlar tabiatı algılama yönünden de birbirlerinden farklıdır (Şahin, 2001: 188). Bu durumda insana hâkim olan görüş anadilinin verdiği dünya görüşüdür.

Bir millet ancak kendi dilinin gelişmesi gerekli bir dereceye ulaştığı zaman büyük bir fikrî ilerleme yapar (Akarsu, 1998: 43). Bir dil öğretim dili, bilimsel araştırma dili olduğu zaman gelişir ve zenginleşir ve yalnız günlük dil olma tehlikesinden kurtulur. Eğer bir milletin anadili öğretim ve bilim faaliyetleri ile gelişmiyorsa o toplumda yaratıcı düşünme sahibi kimseler çıkmayacağı gibi bilime katkıda bulunacak kimselerin çıkması da beklenemez (Öner, 2013: 54).

Anadilin önemi bağlamında Humboldt der ki, “Diller öyle karakter kazanırlar ki, her milletin karakteri, onlarda, törelerde, âdetlerde olduğundan daha iyi anlaşılır. Hiçbir insan yabancı bir dilin dünya görüşü içine tamamen giremez. Çünkü kendi dilinin dünya görüşünün baskısı altındadır. Kendi dilinin dünya görüşü ona hâkimdir ve ona belli bir yön vermiştir (Akarsu, 1998: 52).

Aydın Sayılı, “En önemli düşünce ve çağrışım faaliyetlerinde bir yabancı dil aracılığına başvurma; bir memleketin bir millet olarak yükselmekten umudunu yitirmesi, yüksek uygarlık düzeyinde bulunmak ve yürümek amacından vazgeçmesi ve tarihin akışında olsa olsa geri saflarda kalmaya peşinen razı olmaya rıza göstermesi demek olur.” (Sayılı, 2001: 541) değerlendirmesinde bulunmaktadır.

Dille varlık sahasına çıkabilen düşünce için dilin önemi oldukça büyüktür. Bir diğer ifade ile düşünce dile gelmeden önce buğulu ve belirsiz bir durumda olup onunla hayatıyet bulur. Düşünce dille düzene girip yaşamına devam eder. Buna karşın düşünceden yoksun bir dil de ruhsuz ve boş bir kalıptır. İkisi arasında zorunlu bir ilişkinin var olduğu aşikârdır. Dil düşünce aracılığıyla yeni kavramlar bünyesine dâhil etmek suretiyle zenginleşirken düşünce de dil aracılığıyla daha derin ve kapsamlı olarak var olana nüfuz edebilmektedir. Bir diğer ifade ile dil zenginleştikçe düşünce varlığa nüfuz etmede güç kazandığı gibi düşünce de yeni nüfuz ettiği durumlara dair yeni kavramların oluşumunda etkin olmakla dili zenginleştirmektedir (Öner, 2013: 39-41).

Kısaca dil ile düşünce arasında öyle sıkı bir ilişki vardır ki, biri olmadan diğeri temellendirilemeyecek türden aralarında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bu yüzden gelişmelerinde bir paralellik görünür. Biri geliştikçe diğeri de ona bağlı olarak gelişir. Zengin bir dil derin düşünmeye imkân sunduğu gibi dilin gelişmesi de derin düşünmenin varlığına dayanmaktadır.

3. Dil-Kültür İlişkisi

Kültür kelimesi, *cultura*'den türemiş olup Latince *colere*, sürmek ve ekip-biçmek anlamında kullanılırken *cultura* kelimesi Türkçede “ekin” karşılığı olarak kullanılmaktadır. *Culture* sözcüğü, insan zekâsının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında ilk kez Voltaire tarafında kullanıldığı bilinmektedir. Buradan Almancaya geçen sözcük 1793 tarihli bir Alman Dili Sözlüğünde *kultur* olarak kullanılmıştır (Haçerlioğlu, 1977: III, 362; Gökberk, 2011: 65-66; Korlaelçi, 1993: VIII, 38-39). Alman filozof Erich Rothacker “*kültür*” sözcüğünü, “Kültür, bakım demektir. *Cultura agri*, tarla bakımı (veya toprağı işleme); *cultura animae* ise ruh bakımı” anlamında kullanırken “geniş anlamıyla da, yapma, farklılaşma olduğu kadar bütünlenme, biçim verme, mükemmelleştirme, geliştirme ve derinleştirme” gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Rothacker, 1954: 52).

Felsefi bir terim olarak ilk kez Herder tarafından kullanılan “kültür” terimi, “toplumların doğal durumdan çıkıp kendileri için yararlı, kendilerine göre iyi ve geçerli olan amaçlara ulaşma ve bunları gerçekleştirme yolunda gösterdikleri tüm etkinlik ve bu etkinlikler sırasında meydana getirdikleri tüm ürün ve yaratımlar” anlamında kullanır. Bu durumda, toplum halinde yaşayan insanın kendi düşünce ve emeği ile ortaya koyduğu dil, felsefe, teknik, sanat, ekonomi, mitos, bilim, devlet, hukuk, siyaset vb. “kültür”ün unsur ve bileşenleri olarak değerlendirmek mümkündür (Özlem, 1996: 165). Bir diğey deyişle insanın var olanlara dair edindiğı bilgi ve bu bilgi ışığında ortaya koyduğu eser ve davranışlar kültür denen şeyi oluşturur. Dolayısıyla “kültür”, insanlığın tüm üretim ve yaratımlarını içermektedir. Bu durumda kültürde esas olan bilgidir. Eser ve davranışlar da bu bilgilerin somutlaşmış hali olarak dışa yansması, belirtisi olmaktadır. Bir diğey ifade ile insanın var olanlar hakkında elde ettiği bilgilerle, bu bilgilere dayalı olarak ortaya koyduğu eser ve davranışlar kültür denen şeyi oluşturmaktadır. Kısaca kültür, bilginin dışa aksettirilmesidir (Öner, 2013: 73).

“Kültür”, bir kavram olup somut, kendine ait bir varlığı yoktur. Kültür, doğrudan algılanan bir varlık olmayıp algılanabilir bir düzlemde birbirinden ayrı ayrı olan olaylar ve cisimler, belli bir bakış açısına göre, zihinde bir araya getirilir.

Hariçte olmayan, sadece zihinde inşa edilmekte olan bir kavram, algıların zihindeki içeriğini seçer, düzenler ve yeni bir ilişkiler ağı ile algıları yapılandırır. Kavram, olanın olduğu gibi algılanması değil, bir ölçüte, bir bakış açısına ve bir anlam doğrultusuna göre, algı içeriklerinin düşünceyle kavranmasıdır. Kavram, duyu planında pasif bir algı değil, zihin planında düşünce ile yapılan bir inşadır. Dolayısıyla “kültür”, bir varlığın değil, bir kavrayış tarzının adıdır (Öner, 1999a: 91 vd.). Bu durumda kültürü, bizim haricimiz ve kavrayışımızdan bağımsız bir şekilde tanımlamak mümkün değildir.

Anlaşıldığı üzere, kültür kavramı, insanın zihninde oluşturduğu bir durumdur. Ancak kültür kavramına ulaşmamıza imkân veren kültür unsurları, gözlenebilir olgular olarak hariçte ve algı planında yer almaktadırlar (Öner, 1999b: 190). Kültür unsurlarından kasıt ise insanın edimleri ve o edimlerinin ürünleridir (Gökberk, 2011: 65; İzzetbegoviç, 1992:76). Kültür unsurları, insan zihninin sahip olduğu temel bir yeti sayesinde, dış dünyayı zihinde sembolik olarak temsil edebilmektedir. Kendini tasarlayabilme ve kendi düşünce ve duygularını inceleyebilme açısından kendinin farkındalığında olan insan, kendi zihninin başlı başına bir imkân kaynağı olduğunu da fark eder. Bu şekilde kendi zihninin bilincine varma, kültürün sistemli biçimde üretilerek zenginleşmesine ve yükselmesine yol verir.

Sembolik tasarım ve hayal gücü açısından zihin, büyük bir imkân kaynağıdır. İnsanın kesbettiği edimlerle, bu kaynağın imkânlarını sembolik düzlemden dış dünyadaki gerçeklik düzlemine taşır. Bununla birlikte, kültür unsuru olarak dış dünyadaki cisimlerin her zaman edimsel olarak oluşturulması da gerekmemektedir. Zihnin sembolleştirilmesi ve hayal gücü, doğada var olan herhangi bir cisme bir işlev yükleyerek onu bir kültür unsuru haline getirebilir. Bu durumda, kültürün oluşması açısından önemli olan o şeyin cismi değil, onun, belli bir amaca hizmet edecek şekilde sembolleştirilmesidir (Özakupınar, 1999: 14).

Bütün bunlar bir bütün halinde değerlendirildiğinde kültürün anlama, öğretim, bilme, eğitim, oluşma (*derin bilgi*) gibi bir takım “ön koşulları”nın var olduğu ortaya çıkmaktadır (Öner, 2013: 73). Bunları aynı zamanda “hazırlayıcı kültür” olarak da isimlendirmek mümkündür. Bunlar, kültürün zorunlu şartları olsalar bile kültürün meydana gelmesi için yeterli değildirler. Kültürün gelişmesi için bütün bunlara ilave olarak bir de ortama ihtiyaç vardır. Bu şu anlama gelmektedir ki her gerçek kültür, özellikle modern kültür, kendini ortamdaki soyutlayamaz. Söz konusu ortam, hürriyet ve kullanılabilirlik, sosyal kalıtım ve

çevre gibi üç evreyi içermektedir. Bu evrelerin üçü de, günlük hayatta birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır (Korlaelçi, 1993: VIII, 42).

İnsanın varoluşunun oluşması ve onu hissetmesi kültür sayesinde (Öner, 1991: I, 10) gerçekleştiği gerçeği dikkate alındığında sosyal kalıtım olarak adlandırılan insanın içinde doğduğu çevrenin kültür gelişimi üzerinde önemli bir yere sahip olduğu aşikârdır. Kültür bir düşünme ürünü olduğundan dolayı kültürün oluşup gelişmesi dile bağlıdır. Dil her ne kadar kültürden etkilenme özelliğine sahip olsa da kültürün ön şartıdır. Buna bağlı olarak dile kültür arasında sıkı bir irtibatın var olduğu yadsınmaz.

Dilbilimci ve düşünür Hulmboldt, kısaca, “Ulusun dili ruhudur, ruhu da dili”dir demek suretiyle dilin, bir ulusun ruhunun dış görünüşü olduğunu ifade etmektedir. Ona göre diller, uluslarla birlikte gelişirler ve onların tinsel özelliklerinden kurulurlar. Dolayısıyla bir ulusun dilinden, o ulusun kültürüne ve dünya görüşüne inilebileceğini savunan Humboldt, ulusların tinsel özellikleri çeşitli olduğundan, dillerin yapısı da birbirinden farklıdır (Akarsu, 1998: 52).

K. Vossler dili, kültürün aynası olarak değerlendirirken Glinz ise dili toplumsal-tarihsel bir bileşim ve kurum olarak nitelendirip toplumun yaşayışı içinde belirlenmiş kurallar ve geleneklerle karşılaştırılabilecek bir kurum olarak görmektedir (Aksan, 2000:65).

Kültür ise, söz konusu toplumun tarihi sürecinde oluşan somut ve soyut bütün değerleridir (Öner, 2013: 73). Bu durumu ifade etmek söz konusu olduğunda da ilk akla gelen şey dildir. Dil, millet denilen sosyal varlığın meydana gelmesinde etkin olan bireyler arasında duygu ve düşünce akımını meydana getirmek suretiyle onları birleştirir (Öner, 2013: 65). Bu yüzden bir millete mensup olan her fert, o milletin kültürünü, dilini, dinini, zevkini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini beraberinde taşır. Dolayısıyla kültür fertleri aşan, fertlere biçim, yön ve kişilik verme özelliğine sahip bir varlıktır.

Dil ile kültür arasında sıkı bir ilişkinin var olduğu aşikâr olmakla beraber dikkat edilmesi gereken nokta, bu sıkı ilişkinin ne tür bir ilişki olduğudur. Dile kültür açısından bakıldığında dilin, kültürü hem kurduğu hem de geliştirdiği görülmektedir. Dil, toplumsallaşma ve toplumsallaşmayla birlikte tarihsel sürekliliği sağlayarak insan varlığını eksiksiz bir şekilde olanaklı kılmaktadır. Kendine özgü bir dile sahip bir toplumun üyesi olan fert, belli bir kültürün de üyesi durumundadır (Öner, 2013: 76). Kullandığı her sözcüğün, dile ilişkisi olan kültür ortamını da canlı tutmada katkısı vardır. Fakat dilin başarısı, sadece kültürü

taşıyıp korumakla kalmayıp aynı zamanda onun zaman ve uzay doğrultularında genişleyip yayılmasını da sağlar (Uygur, 2013: 19-20; Eliot, 1981: 55).

Kültüre de dil açısından bakınca, kültüre götürüp de dilden geçmeyen hiçbir doğal yol yoktur. Zira en küçük konuşma edimi bile düpedüz bir kültür edimi olmaktadır. Bu bağlamda kültüre özgü bütünlüğü sağlayan başlıca kaynağın anadilde bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü kültürün sınırı genellikle dile bağlıdır ve dilce belirlenir (Uygur, 2013: 21).

O halde, dil ile kültür birbirlerine özce bağlı olup bu ikilinin ilişkisi, içerik ve biçimce son derece zengin bir iç içe örülmedir. Dilin güçlü ve yaygın etkisi kültürün her unsurunda kendisini gösterdiği gibi kültürün belirgin damgasını taşımayan hiçbir dilsel kuruluş ve sözcük de yaşam süremez.

Kültür, kendini geleceğe kalıtım yoluyla değil, tamamıyla tinsel olan bir yol ile ulaştırır. Burada sürekliliği sağlayan gelenektir (*tradition*). *Tradition* sözü, Latince *tradere* kökünden gelir; *tradere* devretmek ve aktarmak demektir. Gerçekten de kültür kendini aktarır (Gökberk, 2011: 67). Kültür değerleri, bireyin yeteneklerinin erişebildikleri yere kadar yayılabilir.

Düşünme ve değerleri taşıma özelliğiyle ile dil, kültürün diğer alanlarıyla yoğun bir ilişki içerisinde ve onlara sıkı sıkıya bağlıdır. Aynı zamanda onlarla birlikte ayakta durduğu gibi onlarla birlikte değişim geçirmektedir. Etkin ve etkili olan kültür, içinde yaşam sürdürdüğü durumu söz hazinesi halinde biçimlendirir. Bu yüzden bugün için artık yitirilmiş bir dil bile taliplisine bir dönemin bir kültürünün içeriğini bildirebilir (Öner, 2013: 75). Dolayısıyla herhangi bir dilde, bağlı bulunduğu kültürün bütününe bir andaki durumuna dair izlere ulaşmak mümkündür.

Kültür, edimlerin ve onların ürünlerinin toplamı olan bir yapı olması bakımından bir toplumun bütün hayatıdır. Zira kültürü oluşturan edimler ve ürünler, bir esasa göre yapıda yer alır ve aynı esasa göre birbirleriyle ilişkiye girerler (Öner, 1999b: 190). İnsanın sembolik düşünme becerisinin bir ürünü ve aynı zamanda bir iletişim aracı olarak dil kültürün en önemli unsurudur. Zira dil, insanın manevi varlığını algılanabilir bir sembolik sistemle muhafaza eder (Öner, 2013: 59). Bu yüzden bir milletin var olmasına vesile olan bireyler duygu, düşünce ve hayallerini dil ile ifade ederler. Bu bakımdan, insan zihninin nitelikleri dili doğurduğu gibi dilin sembolik sistemi de taşıdığı kültür birikimi ile insan zihninin gelişmesinde en büyük etken olur. İnsan zihninin eriştiği muhâkeme tekniklerini, duygu inceliklerini ve hayal ufuklarını dil temsil eder (Özakpınar, 1999: 121).

Sonuç

Yukarıda verilen bilgiler bir bütün olarak değerlendirildiğinde Necati ÖNER'in dil hassasiyetine dair önemle vurguladığı hususları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Dil, toplumun malı olduğu gibi sözcüklerin delalet ettiği kavramların içeriğini oluşturan bilgilerin kaynağı da anonim olmaktadır. Buna bağlı olarak, dilin ifade ettiği kavramların içeriği o topluma hâkim olan değerlerin hâkim olduğu tutuma bağlı olarak oluştuğuna göre kendine özgü bir dili olan her milletin de kendisine ait bir dünya görüşü vardır. Düşünce ve duygular dille ifade edildiğinden ortak olarak kullanılan dil birlikte yaşayanların adeta harcı gibi olmaktadır. Bir diğer ifade ile anadil, onları bir arada tutan en önemli bağ olmaktadır. Bu yüzden bir toplumu oluşturan fertlere, anadilleri küçük yaştan itibaren sağlıklı bir şekilde öğretilmesi gerektiği gibi süreç içerisinde de anadilin önemi de erken yaşlarda kazandırılmalıdır.
- 2- Yabancı dil öğretimi adına eğitim-öğretimin anadil yerine yabancı dilden yapılması telafisi zor hatta bazı noktalarda imkânsız olan sonuçları doğurabilmektedir. Bu yüzden yabancı dil öğretimi ile yabancı dilde eğitim-öğretimi birbirinden ayıran Öner, yabancı dil öğrenimini önemsemekle beraber toplumun sağlıklı bir gelişme gösterebilmesi için eğitim-öğretimin anadilden yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.
- 3- Dilde sadeleştirme veya düzenleme yapmak amacıyla söz konusu dilde kendine yer bulmuş kimi kelimelerin yabancı bir dilden olduğu iddiasıyla kullanımdan çıkarılması ya da yeni bir takım kelimelerin üretilmesi gelişmiş güzel bir tutum ve yaklaşımla yapılmaması gerekir. Zira keyfi uygulamaların zihinlerde ve dolayısıyla toplumda sonucu kestirilmesi zor bir takım olumsuzlukların yaşanmasına yol açacağına yakın tarihimiz şahitlik etmektedir.
- 4- Kültür ve dil, kimliğin en önemli belirleyicilerindedir. Bireyler, kültür ve dil ile ete kemiğe bürünür, şahsiyet kazanırlar. Onların kültürü etkilemesinden çok, kültür onları etkiler. Her birey bir kültür ortamında vücuda gelir ve dillenir. Büyüyüp olgunlaştıkça kendisi de içinde doğduğu kültür ve dil ortamına katkıda bulunabilir; fakat ilk etkilenen ve daha çok etkilenen kendisidir. Geniş anlamıyla dili de içeren kültür, bireylere kültürel bir kimlik giydirir ve onları diğerlerinden ayırır. Dolayısıyla kültür çok önemli bir farklılaş(tır)ma aracıdır.

- 5- Kültür, inşa ve icad edilmez, gelenekler yoluyla nesilden nesile, bozulmamasına dikkat edilerek aktarılır. Dolayısıyla kültür bireyleri aşan, onlara biçim, yön ve kişilik veren özelliğe sahip bir yapıdır.
- 6- Dil de kültür de bireyüstüdür. Birey, toplumda mevcut dil ve kültür dokusunun içinde vücut bulur. Dil, asırlar boyunca kendiliğinden oluşur ve gelişir; birey de dili, aile ve toplum yoluyla edinir.
- 7- Düşünce, kültür ve eğitim dil aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Dile aktarılmayan düşünce bilgiye dönüşemediği gibi dil kullanılmadan da bilgi öğretilemez. Buna bağlı olarak kültürel düzlemde kullanılmayan bir dil, kültür dili; bilimsel düzlemde de kullanılmayan bir dil, bilim dili haline gelemmez. Dolayısıyla kültür dili gelişmeden kültür; bilim dili gelişmeden de bilim gelişemez. Bu yüzden dil, düşünce, kültür üçlüsü birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olup sürekli olarak birbirini beslemekte ve aynı zamanda birinin gerilediği durumda diğeri de doğal olarak gerilemektedir.

KAYNAKLAR

- AKSAN, Doğan (2000), *Her Yönüyle Dil*, 6. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SAYILI, Aydın (2001), “Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe”, *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe* içinde, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- AKARSU, Bedia (1998), *Wilhelm V. Humboldt’da Dil-Kültür Bağlantısı*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- ELİOT, Thomas Stearn (1981), *Kültür Üzerine Düşünceler*, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- GÖKBERK, Macit (2011), *Değişen Dünya Değişen Dil*, 7. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1977), *Felsefe Ansiklopedisi (Kavramlar ve Akımlar)*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- İZZETBEGOVIÇ, Ali (1992), *Doğu ve Batı Arasında İslam*, Çev. Salih Şaban, İstanbul, Nehir Yayınları.
- KORLAELÇİ, Murtaza (1993), “Din-Kültür İlişkisi”, *Felsefe Dünyası Dergisi* (Temmuz), S. 8, ss. 35-47.

- ŞAHİN, Nail (2001), “Dil ile Zihin İşleyişinin Etkileşimi”, *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe* içinde, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖNER, Necati (2013), *Dil Üzerine*, 2. Baskı, Ankara, Divan Kitap
- ÖNER, Necati (1991), “İnsanda Öz ve Varoluş”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, (Temmuz), S.I, ss.2-11.
- ÖNER, Necati (1999a), “Kavram”, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara, Akçağ Yayınları
- ÖNER, Necati (1999b), “Kültür”, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Ankara, Akçağ Yayınları..
- ÖNER, Necati (2009) “Eğitimin Amacı”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, s.49, ss. 1-3.
- ÖZAKPINAR (1997), Yılmaz, *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü*, 7. Baskı, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- ÖZLEM, Doğan (1996), *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- ROTHACKER, Erich (1954), *Tarihte Gelişme ve Krizler*, Çev. Hüseyin Batuhan ve Nermi Uygur İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansları, İstanbul.
- UYGUR, Nermi (2013), *Kültür Kavramı*, 4. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.